

створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є їх приховуванням або потуранням їм.

Список літератури: 1. Про Державну програму боротьби із злочинністю : постанова Верховної Ради України від 25 черв. 1993 р. № 3325-XII // *Голос України*. – 1993. – 30 липня. 2. Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 20 груд. 2006 р. № 1767 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1767-2006-%EF>. 3. Про боротьбу з корупцією : закон України від 5 жовт. 1995 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1995. – № 34. – Ст. 266. 4. Про Національну програму боротьби з корупцією : указ Президента України від 10 квіт. 1997 р. № 319/97 // *Офіційний вісник України*. – 1997. – № 15. – С. 11. 5. Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» : указ Президента України від 11 верес. 2006 р. № 742 // *Офіційний вісник України*. – 2006. – № 37. – Ст. 2540. 6. Пундей Сар Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду / Дж. Пундей Сар // *Матеріали українсько-американського семінару «Проблеми економічного зростання: питання доброчесності»*. – Л., 1997. – С. 12–17. 7. *Етимологічний словник української мови* : у 7 т. / АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Т. 3 : Кора – М. – К. : Наук. думка, 1989. – 552 с. 8. Сатаров Г. А. Диагностика корупції: соціологічний аналіз / Г. А. Сатаров // *Право и безопасность*. – 2002. – № 2. – С. 13–17.

Надійшла до редколегії 14.05.2009

УДК 351.751+342.951

І. В. Панова

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Досліджено основні принципи інформаційного права. На підставі аналізу наукових точок зору та відповідних нормативно-правових актів розроблено авторське бачення поняття та видів принципів інформаційного права, які є важливим інструментом теоретичного аналізу галузі інформаційного права, її предмета, метода, галузевого механізму правового регулювання.

Исследованы основные принципы информационного права. На основе научных точек зрения и соответствующих нормативно-правовых актов разработано авторское видение понятия и принципов информационного права, которые являются важным инструментом теоретического анализа отрасли информационного права, её предмета, метода, отраслевого механизма правового регулирования.

The basic principles of informative law are researched. On the basis of scientific points of view and proper normative and legal acts the author's seeing of concept and principles of information law, which are important instrument of theoretical analysis of the field of information law, its object, method of a particular branch mechanism of the legal regulation, is developed.

Дослідження основних закономірностей правового регулювання інформації зумовлене виникненням якісно нових соціальних явищ, пов'язаних з інформацією і, відповідно, увагою законодавця до упорядкування цієї сфери суспільних відносин. Сучасний період розвитку культури характеризується переходом від індустріального суспільства до інформаційного. Термін «інформація» з філософської категорії все більше перетворюється на правову дійсність, а інформація стає специфічним товаром і ресурсом сучасності, об'єктом інформаційних правовідносин. Тому важливо відзначити також посилення ролі інформаційного права в нових умовах. Інформаційне право змінюється, виявляючи нові об'єкти регулювання, трансформуючи методи свого впливу на суспільні відносини, саме тому роль принципів права у забезпеченні правильного, науково обґрунтованого правового регулювання набуває актуального значення. Необхідність дослідження і законодавчого закріплення принципів інформаційного права викликана тим, що, відмовляючись від деталізованого централізованого регулювання інформаційних відносин, держава шляхом законодавчо сформульованих принципів могла б сконструювати загальну модель правового регулювання всього спектра відносин, які становлять предмет інформаційного права.

Принципи є узагальнюючим відображенням змісту всієї галузі права, вони забезпечують єдність процесу його становлення, реалізації, охорони та вказують на тенденцію розвитку галузі інформаційного права в майбутньому. Отже, поняття принципів інформаційного права є важливим інструментом теоретичного аналізу галузі інформаційного права, її предмета, метода, галузевого механізму правового регулювання. Поряд із цим принципи права є складовою системою інформаційного права.

Значний внесок у дослідження принципів права в Україні зробили такі вчені, як В. Б. Авер'янов, В. М. Брижко, Н. П. Воронов, В. Д. Гавловський, В. М. Горшенєв, В. Н. Денисов, М. І. Козюбра, В. В. Копейчиков, М. Й. Коржанський, С. А. Лисенков, Н. М. Мироненко, М. Ф. Орзіх, М. М. Рассолов, Т. М. Слінько, О. В. Сурилов, О. Ф. Фрицький, М. В. Цвік, В. С. Цимбалюк, Ю. С. Шемшученко та інші. Окремі питання розвитку інформаційних правовідносин досліджували у своїх роботах І. А. Бачило, Т. А. Костецька, В. А. Копилов, О. В. Кохановська, А. І. Марущак тощо. Разом з тим дослідження принципів інформаційного права в Україні відсутнє. В окремих роботах вони висвітлювалися лише фрагментарно.

Незважаючи на те, що проблема принципів права широко висвітлювалась у науковій літературі як із загальної теорії права, так і з галузевих дисциплін, у науці досі немає єдності розуміння цієї категорії. Тому дана категорія потребує однозначного визначення,

оскільки принципи є визначальним орієнтиром усієї правотворчої, правозастосовної й правоохоронної діяльності державних органів. Тож метою статті є дослідження принципів як основоположного елемента системи інформаційного права, а завданням – визначення поняття принципів інформаційного права та надання їхньої класифікації.

Принципи права вносять одноманітність у всю систему юридичних норм і забезпечують єдність правового регулювання суспільних відносин, цементують усі компоненти юридичної надбудови [1, с. 27].

У науковій літературі існує багато поглядів щодо визначення поняття принципів права. Зокрема одні вчені звертають увагу на те, що принципи – це категорія об'єктивна, інші тлумачать принципи як основні ідеї і навіть як поняття, що виражають сутність історичного типу держави [2, с. 5–33]. Низка визначень підкреслює, що принципи є сферою правосвідомості, правової ідеології і науки. Деякі вчені не уявляють юридичні принципи поза безпосереднім (вольовим) змістом діючого права, яке розуміється досить широко [3, с. 102–105; 4, с. 21–23].

Питання про принципи права висвітлювалось у науковій літературі дуже широко. Однак суттєві протиріччя різних точок зору на природу та суть принципів права свідчать про відсутність у вчених єдиного підходу до вихідних положень, які повинні бути в основі їхнього формування та розвитку.

Безперечно, питання принципів права, зокрема принципів інформаційного права, є складним явищем, до вивчення та дослідження якого необхідно підходити з різних боків. Разом із тим слід все ж таки внести у поняття та визначення принципів інформаційного права певну однозначність, окреслити загальнотеоретичні основи цієї проблеми.

Принципи права – одна з головних складових юридичної частини надбудови суспільства. Особливе місце принципів у правовій сфері пов'язано з тим, що вони являють собою узагальнене знання про основне в праві.

Принципи права втілюються у системі права в цілому. Вони нерозривно пов'язані з розумінням права як єдиної цілісної системи. Кожний принцип права повністю проявляється лише в системі права, у тісному зв'язку з іншими нормами та інститутами.

Принципи права є відображенням об'єктивно існуючих відносин між людьми (економічних, політичних, моральних) із притаманними їм інтересами, протиріччями, компромісами, потребами та обумовленими закономірностями розвитку цього суспільства. Це є керівні положення, які становлять основу (суть) правового регулювання суспільних відносин. А це значить, що система сус-

пільних відносин регулюється не спонтанно, а відповідно до певних принципів, які органічно притаманні цій системі права. Принципи права стають реальними та дієвими регуляторами поведінки людей, які добре засвоюють загальні вимоги права, не завжди знаючи конкретні норми права.

У свою чергу, система інформаційного права спирається на комплекс принципів, володіє характерною для неї структурою, певними методами формування і функціонування, розвивається відповідно до властивих їй закономірностей. Існування цієї системи об'єктивно обумовлено, оскільки лише як організована система сучасне інформаційне право в змозі виконувати свої функції.

Інформаційне право в Україні досі перебуває в стадії розвитку і становлення. Розрізнені норми, що існували в минулому, регулювали окремі суспільні відносини в інформаційній сфері (порядок доступу до інформації, правове регулювання інформаційної безпеки, рекламної діяльності тощо). Визначення принципів інформаційного права сприятиме об'єднанню, організації та створенню ієрархії норм інформаційного права.

Уваги заслуговує та обставина, що, незважаючи на свої особливості, інформаційне право здобуває ознаки зрілої правової системи. Це стосується розвитку та структурування окремих інститутів інформаційного права, деяких інших явищ, які потребують окремого аналізу. Незважаючи на те, що загальновизнаної системи інформаційного права сьогодні в науці не існує, кожна наукова школа обґрунтовує власну точку зору, незаперечним визнається факт існування основних і галузевих принципів як найважливішого елемента системи сучасного інформаційного права.

Тож, на нашу думку, під принципами інформаційного права слід розуміти засадничі (основні) ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст інформаційного права, відображають закономірності його розвитку та визначають напрямки і механізми правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері.

Принципи інформаційного права України базуються на положеннях основних конституційних норм, які закріплюють інформаційні права та свободи, гарантують їх здійснення, а також на особливостях та юридичних властивостях інформації як об'єкта правовідносин.

Серед принципів інформаційного права можна виділити загальні і спеціальні. Загальні принципи мають фундаментальне значення для всієї галузі інформаційного права, адже за їх допомогою воно пов'язується з іншими галузями права. Як правило, вони виявляються і деталізуються в принципах спеціальних, характерних для окремих інститутів інформаційного права: у сфері теле-

бачення і радіомовлення, сфері масової інформації, сфері таємної, конфіденційної, технічної інформації тощо.

Насамперед слід висвітлити загальні принципи, оскільки саме вони найповніше характеризують юридичну природу в цілому галузі інформаційного права. Також слід зазначити, що вичерпний перелік цих принципів в українській правовій науці ще не сформувався.

Тож, до загальних принципів можна віднести наступні:

1. Принцип законності, який слід розглядати як утвердження верховенства вимог і положень Конституції та законів України в ході правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері.

Принцип законності означає, що всі органи виконавчої влади, як і інші державні органи, створюються відповідно до закону, який також наділяє їх відповідними повноваженнями. Не може бути повноважень поза законом. Окрім цього, надалі повноваження повинні здійснюватися у межах і в спосіб, визначені законом. Тобто рішення і дії мають бути пройняті ідеологією панування законності при неухильному дотриманні прав і свобод громадян, законних інтересів усіх учасників інформаційних правовідносин.

Водночас цей принцип не можна тлумачити однобічно – лише щодо державних органів. Він стосується також громадян, які щоденно стикаються з цими органами. Щодо них громадяни повинні бути лояльними, сумлінно виконувати покладені на них правом обов'язки. І це лише основні положення принципу законності.

2. Принцип пріоритету та захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина впливає з положень ст. 3 Конституції України: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю. Цей важливий принцип зумовлює такий характер взаємовідносин людини і держави, за якого остання повинна спрямовувати свою діяльність на втілення в життя конституційних прав і свобод громадян. Тобто принцип пріоритету прав і свобод людини і громадянина полягає у створенні таких умов, за яких кожна особа в інформаційній сфері могла б самостверджуватись як гідний член суспільства. Даний принцип також означає, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право ознайомлюватися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї

сім' та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

3. Принцип рівності громадян перед законом виявляється в тому, що не може бути жодних привілеїв чи обмежень за ознаками раси, політичних, релігійних переконань, соціального походження та іншими ознаками. Усі громадяни мають рівні права й обов'язки у сфері інформаційно-правових відносин: право доступу громадян до інформації, право власності на інформацію, обов'язок відповідати за правопорушення в інформаційній сфері. Цей принцип має забезпечувати однакові «стартові» умови кожному громадянину для самореалізації в суспільстві. Держава гарантує всім учасникам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації (ст. 45 Закону України «Про інформацію»).

4. Принцип взаємної відповідальності держави і людини означає, що держава і особа пов'язані взаємокореспондуючими правами і обов'язками. Порушення однією із сторін своїх інформаційно-правових обов'язків тягне за собою юридичну відповідальність. Зокрема держава зобов'язана відшкодувати людині завдану їй матеріальну і моральну шкоду (ст. 56 Конституції України та ст. 47, 49 Закону України «Про інформацію»).

5. Принцип вільного одержання, використання, поширення та зберігання будь-якої інформації, не обмеженої законодавством України. Встановлюється заснована на положеннях Конституції України закономірність, яка є підґрунтям демократичної держави, обмеження або позбавлення свободи створення та розповсюдження інформації можливо тільки у випадках, передбачених Конституцією та законами України. Усі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій (ст. ст. 30, 31 Закону України «Про інформацію»). «Відкритий і безперешкодний доступ до суспільно значимої інформації гарантує ефективне управління і вільний розвиток суспільства, сприяє освіті громадян, стимулює прогрес і допомагає розв'язанню складних економічних, наукових і соціальних проблем. У демократичних суспільствах потреба громадян мати доступ до інформаційних джерел пов'язана з функціонуванням демократичних інститутів, демонструє рівень їх ефективності» [5, с. 186–187].

6. Принцип заборони створення та розповсюдження інформації, яка є шкідливою або небезпечною для окремих осіб, суспільст-

ва та держави. Такий принцип має за мету захист прав та законних інтересів особи, суспільства або держави від впливу шкідливої інформації, наприклад, пропаганди війни, насильства, жорстокості тощо. Розповсюдження такої інформації може призвести до порушення прав і свобод громадян у сфері інформації, дестабілізації суспільства, порушення стабільності та недоторканності держави (ст. 46 Закону України «Про інформацію»). Водночас не слід розглядати будь-яку інформацію, що шкодить особі, в контексті даного принципу. Так, не можна визнати шкідливою інформацію про зловживання владою окремих посадових осіб, хоч така інформація і шкодить іміджу держави.

7. Принцип гарантованості права на інформацію передбачає обов'язок органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування інформувати про свою діяльність та прийняті рішення; вільний доступ суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються законодавством; створенням механізму здійснення права на інформацію (ст. 10 Закону України «Про інформацію»).

8. Принцип об'єктивності, достовірності, повноти, точності та своєчасності інформації означає, що суб'єкт доступу отримує весь обсяг інформації, яку він вимагає або запитує, чітко у межах строків, передбачених законодавством або договором.

9. Принцип обов'язковості публікації інформації, яка має важливе суспільне значення. Так, наприклад, ст. 57 Конституції України закріплює, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Таким чином, у регулюванні інформаційних правовідносин принципи права мають значення вихідних ідей, положень механізму правового регулювання, що відбивають у нормах інформаційного права закономірності та тенденції розвитку суспільного життя, сприяють глибшому розумінню та постійному вдосконаленню галузі інформаційного права, її інститутів, механізмів правотворчості й правозастосування, зміцненню в цілому законності в інформаційно-правовому просторі. Крім того, враховуючи сучасні реформаційні процеси у сфері державного управління, загальні принципи інформаційного права, мають бути спрямовані на ідеологічне оновлення діяльності всіх державних і правових інститутів суспільства в руслі пріоритету прав і свобод людини й громадянина.

Варто також звернути увагу на те, що однією з причин низької ефективності процесу правового регулювання інформаційних правовідносин в Україні є незавершеність процесу узгодження іс-

нуючих принципів інформаційного права, закріплених у різних нормативно-правових актах, а також процесу виявлення нових принципів та способів їх впровадження на сучасному етапі. Адже далеко не всі названі принципи інформаційного права закріплені в галузевому законодавстві. Крім того, лише Закон України «Про інформацію» формально і чітко закріплює деякі названі принципи, в інших законодавчих актах відсутні навіть згадки про них. Тому і варто констатувати потребу у посиленні уваги науки інформаційного права до проблеми вихідних засад – принципів даної галузі права.

Список літератури: 1. Колодій А. М. Принципи права України : монографія / А. М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с. 2. Смирнов О. В. Основные принципы советского трудового права / О. В. Смирнов. – М. : Юрид. лит., 1977. – 216 с. 3. Алексеев С. С. Проблемы теории права : курс лекций : в 2 т. / С. С. Алексеев. – Свердловск : Свердл. юрид. ин-т, 1972. – 396 с. 4. Лукашева Е. А. Принципы социалистического права / Е. А. Лукашева // Сов. государство и право. – 1970. – № 6. – С. 21–23. 5. Марущак А. І. Інформаційне право: доступ до інформації : навч. посіб. / А. І. Марущак. – К. : КНТ, 2007. – 352 с. 6. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 7. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102. 8. Про інформацію : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

Надійшла до редколегії 09.06.2009